

Ks. WIESŁAW KRAIŃSKI

Wydział Teologiczny

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Toruń

Epilepsja jako przyczyna stwierdzenia nieważności małżeństwa w orzecznictwie rotalnym

Wstęp; 1. Epilepsja jako choroba psychiczna; 2. Wpływ epilepsji na konsens małżeński; 3. Środki dowodowe w ocenie wpływu epilepsji na ważność małżeństwa; Zakończenie.

Wstęp

Jurisprudencja rotalna oraz orzecznictwo sądów kościelnych orzeka w kwestiach dotyczących ważności małżeństwa u kontrahentów dotkniętych epilepsją. Wprawdzie padaczka jest chorobą, której podłożem są zmiany morfologiczne i metaboliczne mózgu, lecz jej objawy mają charakter nie tylko somatyczny czy wegetatywny, ale również psychopatologiczny [Jarosz, Cwynar 1983, 135]. Fakt występowania u kontrahenta epilepsji może wpływać na ważność konsensu małżeńskiego, ale automatycznie nie czyni małżeństwa nieważnym. Przyczyna psychiczna musi pozostać w związku przyczynowym z podjęciem obowiązków małżeńskich.

1. Epilepsja jako choroba psychiczna

1.1. Definicja epilepsji i jej etiologia

Problem epilepsji jako przyczyny nieważności małżeństwa wymaga spojrzenia na aspekt medyczny zagadnienia. Trudno jest w literaturze przedmiotu natknąć się na precyzyjną i jednoznaczną definicję tej choroby, co według specjalistów spowodowane jest jej wielopostaciowością [Walsh 2000, 130]. Wywodzące się z języka greckiego słowo epilepsja¹ oznacza przewlekłe zaburzenie mózgowe o różnej etiologii, charakteryzujące się nawracającymi napadami [Bilikiewicz 1998, 191]. Z. Pośeł podaje, że padaczka jest grupą schorzeń, w których na podłożu zmian morfologicznych i metabolicznych mózgu występują tzw. napady

¹ Według Słownika j. greckiego επιλαμβάνειν oznacza chwywanie, atak (choroby), nastać, napadać. Zob. O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, wyd. PWN.

padaczkowe, czyli zespoły objawów somatycznych, wegetatywnych i psychopatologicznych, których istotną cechą jest nagłe pojawianie się i ustępowanie [Jarosz, Cwynar 1983, 135]. W etiologii wyróżnia się podział na padaczkę objawową i samoistną.

Ustalenie etiologii epilepsji nie jest łatwe. Szczegółowo dziedzinę tę bada neurologia. Wskazanie przyczyn padaczki u kontrahenta jest o tyle istotne, iż kanoniczna praktyka procesowa domaga się ukazania przyczyny i czasu pojawienia się schorzenia. Wykazanie momentu czasowego zaistnienia przyczyny padaczki przesądza o ważności lub nieważności małżeństwa.

Wśród przyczyn występowania epilepsji wyróżnia się:

- organiczne uszkodzenie mózgu, które może zaistnieć w życiu płodowym (np. z powodu różyczki, chorób łożyska czy ucisku głowy dziecka w czasie porodu), zostać spowodowane przez zmiany zapalne, naczyniowe, urazy mechaniczne, zatrucia zewnątrz- i wewnątrz pochodne, choroby zwyrodnieniowe, nowotwory, czynniki uszkadzające mózg [Jarosz, Cwynar 1983, 135-136];
- zaburzenia metaboliczne, które są przyczyną epilepsji nawet przy braku zmian organicznych. Za taki stan rzeczy odpowiadają zmiany przepuszczalności błon komórkowych neuronów i wzrost zawartej w nich wody oraz sodu, zaburzenia gospodarki wodno-elektrolitowej, zaburzenia przemiany wapnia, niedobór pirydoksyny (witaminy B6) i hipoglikemia [Jarosz, Cwynar 1983, 136];
- uwarunkowania dziedziczne, które mogą pojawiać się bez sprawdzalnych zmian organicznych [Jarosz, Cwynar 1983, 136].

1.2. Postacie epilepsji

Komisja ds. Klasyfikacji i Terminologii przy Międzynarodowej Lidze Padaczkowej, w podziale z 1969 r. każe odróżniać padaczkę od napadów padaczkowych. Ustalenia Komisji obowiązują obecnie (ze zmianami)² i stosują podział padaczki na uogólnioną, częściową i nie sklasyfikowaną. Padaczka uogólniona dzieli się na pierwotną (o napadach petit mal oraz grand mal), wtórną i o nieustalonym charakterze. Padaczka częściowa zaś obejmuje postać ogniskową, miejscową (w tym Jacksonowską, skroniową oraz napady psychoruchowe) [Walsh 2000, 132].

Z kolei napad padaczkowy rodzi się w ognisku padaczkowym, które swoje źródło ma w obrębie funkcjonowania komórek i neuronów. Jeżeli wyładowania neuronalne obejmują pewne części mózgu, mamy do czynienia z częściowym napadem padaczkowym, natomiast jeśli wyładowania te rozprzestrzeniają się na cały mózg, mamy do czynienia z napadem padaczkowym pierwotnie uogólnionym [Jarosz, Cwynar 1983, 136-137].

² Klasyfikacja ta dzieli napady padaczkowe na: uogólnione, toniczno-kloniczne (grand mal, napady duże), napady typu absence (petit ma, napady małe), częściowe bez zaburzeń świadomości, częściowe z zaburzeniami świadomości, jednostronne i napady niesklasyfikowane. Zob. K. Walsh, *Neuropsychologia kliniczna*, s. 132.

Przedstawiony powyżej mechanizm napadów padaczki pozwolił na rozróżnienie trzech odmian napadów tej choroby³:

- napady wielkie;
- napady małe;
- równoważniki padaczkowe.

1.3. Charakterystyka objawów

Określonym powyżej postaciom epilepsji odpowiadają poszczególne objawy. Mogą one mieć wpływ na formowanie się procesu intelektualnego i wolitywnego, co wiąże się ze zdolnością do podjęcia ważnych aktów prawnych, a tym samym zdolnością do wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej i podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.

Wyszczególnionym postaciom napadowym towarzyszą charakterystyczne objawy. Uogólnionym napadom padaczkowym (*grand mal, magnum malum*) [Jarosz, Cwynar 1983, 138-139, Walsh 2000, 132] towarzyszą poprzedzające napad zmiany nastroju – drażliwość, przygnębienie, izolacja. Kolejno następuje tzw. aura, w której możemy wyróżnić: aurę uczuciową (błyski, szумы, zapachy, parestezje), wegetatywną (pobladnięcie, zaczerwienienie skóry, potliwość), ruchową (ruchliwość, krzyk), psychiczną (lęk, błogostan). Po tych stanach następuje właściwy akt padaczkowy.

Napady częściowe epilepsji wyróżniają się objawami prostymi i złożonymi. Objawy częściowe proste mają charakter mieszany i dzielą się na: objawy ruchowe, objawy zmysłowe i wegetatywne. Objawom częściowym towarzyszy trudność w podejmowaniu decyzji, omamy uczuciowe, czasami urojenia [Jarosz, Cwynar 1983, 140, Walsh 2000, 133-134].

W częściowych objawach złożonych można wyszczególnić:

- napady intelektualne, napady ideacyjne (przymusy myślowe, wspomnieniowe);
- napady afektywne – przygnębienie, euforia;
- napady psychosensoryczne – zaburzenia postrzegania, wrażliwość na bodźce słuchowe i wzrokowe;
- napady psychosomatyczne – są poprzedzone przez napady psychosensoryczne, które powodują zmiany świadomości, automatyzmy lokomocyjne, słowne, gesty, agresję, ucieczkę [Jarosz, Cwynar 1983, 140, Walsh 2000, 133-134].

1.4. Psychoza epileptyczna

Psychoza jest zaburzeniem natury psychicznej i towarzyszy poszczególnym napadom padaczkowym o charakterze złożonym [Jarosz, Cwynar 1983, 141].

Istotne dla praktyki procesowej jest wyszczególnienie przez nauki medyczne rodzajów psychoz padaczkowych. Podział ten odnosi się wprost do niezdolności

³ Podział ten został stworzony w szkole harwardzkiej przez Fryderyka i Ernę Gibbs oraz Williama Lennox, którzy za kryterium powstania obrali badania EEG. Por. M. Jarosz, S. Cwynar, *Podstawy...*, s. 137.

konsensualnej przedmiotowej, o której mowa w kan. 1095 n. 3 KPK. W przepisie tym prawodawca domaga się istnienia przyczyny psychicznej, która pozostaje w związku przyczynowym z podjęciem istotnych obowiązków małżeńskich i czyni kontrahenta niezdolnym do wyrażenia zgody małżeńskiej.

Medycyna wyróżnia kilka odmian psychoz epileptycznych. Pierwszą z nich jest psychoza z jakościowymi zaburzeniami świadomości, która trwa od kilku do kilkunastu miesięcy, charakteryzuje się występowaniem stanów pomrocznych i majaczeniami, a chory bezwzględnie wymaga hospitalizacji [Bilikiewicz 1998, 197]. Kolejną odmianą jest psychoza cyklofreniczna, której cechą jest przewaga zespołów depresyjnych nad maniakalnymi [Bilikiewicz 1998, 197]. Epilepsji może towarzyszyć również psychoza schizofreniczna (charakteryzująca się urojeniami prześladowczymi, religijnymi, omamami słuchowymi, wzrokowymi, węchowymi) [Jarosz, Cwynar 1983, 142] oraz powikłania psychotyczne, które przejawiają się występowaniem psychoz szczałkowych o charakterze paranoicznym⁴.

W procesie kanonicznym ważne jest rozróżnienie psychoz epileptycznych ze względu na ich źródło. Określenie źródła psychozy ważne jest w przypadku stwierdzenia czy przyczyna psychiczna istniała w chwili zawierania małżeństwa oraz czy miała charakter trwały lub jednorazowy⁵. Stąd też istotny jest podział psychoz na endogenne, egzogenne oraz reaktywne. Przyczyny psychozy padaczkowej mają wyłącznie charakter endogenne. Gdyby na podstawie badań stwierdzono psychozę o podłożu egzogennym, należy domniemywać, że oprócz padaczki u chorego istnieje schizofrenia. Jeżeli mamy do czynienia z podłożem reaktywnym, oznacza to uszkodzenie mózgu [Jarosz, Cwynar 1983, 142].

Do przyczyn natury psychicznej, oprócz psychoz epileptycznych, zaliczyć należy także wywołaną padaczką charakteropatię osobowościową, która może spowodować niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich i stworzenie trwałej wspólnoty życia małżeńskiego. Wśród cech charakteropatii należy wyróżnić drażliwość, agresję czynną, egocentryzm, bigoterię, lepkość uczuciową i tzw. zaleganie afektu⁶.

Kategorią, która prowokowałaby niezdolność konsensualną podmiotową w przypadku epilepsji o charakterze skroniowym jest otępienie padaczkowe. Charakteryzuje się ono obniżeniem sprawności intelektualnej, upośledzeniem, brakiem krytycyzmu [Jarosz, Cwynar 1983, 142-143].

⁴ Por. tamże – autor wyjaśnia, że zespół paranoiczny w przypadku padaczki pojawia się po przebytych stanach majaczeniowo-zamroczeniowych. Charakterystyczny jest dla osób z charakteropatią padaczkową.

⁵ Rokowanie wyleczenia jest zawsze wątpliwe, gdyż po długim okresie bez incydentów napadowych, mogą pojawić się stany psychotyczne. Sam stan bez napadów utrzymywany jest farmakologicznie.

⁶ Por. tamże. Bezpośredniej przyczyny charakteropatii i otępienia medycyna upatruje u chorych z padaczką skroniową. Biegły, który zdiagnozuje u chorego taki typ padaczki i określi charakteropatię jako następstwo tego stanu, dostarcza sędziemu ważnych argumentów w budowaniu jego pewności moralnej.

2. Wpływ epilepsji na konsens małżeński

Wśród sentencji rotalnych publikowanych z tytułu epilepsji można na przełomie lat wyszczególnić: c. Lopez-Illana z dn. 14 grudnia 1994 r., c. Lanversin z dn. 5 marca 1996 r., c. Bruno z dn. 27 marca 1992 r., c. Davino z dn. 20 marca 1985 r., c. Jarawan z dn. 4 kwietnia 1990 r.

Sentencje rotalne wskazują na to, że problem nieważności małżeństwa z tytułu epilepsji w orzecznictwie nie jest nowy i jest nieustannie pogłębiany.

2.1. Epilepsja a niezdolność konsensualna podmiotowa (kan. 1095 n. 1 i 2)

W jurysprudencji rotalnej można znaleźć odniesienia do niezdolności konsensualnej podmiotowej kontrahenta do wyrażenia zgody na małżeństwo. Sentencja c. Lopez-Illana w części prawnej dokonuje opisu podziału epilepsji ośrodka mózgowego, rozróżniając ją na epilepsję ciężką (*magnum malum*)⁷ oraz epilepsję lżejszą (*parvum malum*)⁸. Ponens wskazuje na to, że przy obu rodzajach epilepsji, w większości przypadków, świadomość podczas ataku wygasa całkowicie.

Odwołując się do przedstawionego podziału i następstw wywołanych atakiem padaczki, jurysprudencja stoi na stanowisku, że epileptycy nie są świadomi swego zachowania, stąd też nie są w stanie wyrazić zgody na małżeństwo z powodu niezdolności umysłowej. Istnieje u nich brak dostatecznego używania rozumu, o którym mówi kan. 1095 n.1.

W sentencji c. Lopez-Illana, audytor przedstawia kilka typów epilepsji częściowej oraz ogólnej, takiej jak czasowa, Jacksoniana, w której nie występuje zanik świadomości, epilepsja abortywna i tzw. stan krepuskularny, który często powstaje po konwulsji oraz ujawnia się przez zawężenie pola świadomości. Epileptyk znajdujący się w stanie krepuskularnym, czyli po ataku choroby, nie jest w stanie wyrazić zgody na małżeństwo z powodu niezdolności do podjęcia aktu ludzkiego, wskutek poważnego ograniczenia sfery umysłowej i wolitywnej⁹.

⁷ *Epilepsia maior, seu malum magnum, est inopinata nervorum musculorumque distentio per aliquantum temporis cohaerens cum gravi conscientiae perturbatione, plerisque in casibus conscientia plene est abolita. Ab hoc comitali morbo duo momenta discernuntur: 1. Status toniaeus: „Aegrotus clamorem emittit, detorquet oculos, mordet linguam, universos contrahit musculos, fortiter comprimit manus in pugnam et cadit retro”. 2. Status toniaeus-convulsus: Aegrotus „caput retrahit inter escapulas, spumam cruentem ex ore depromit; amittit urinam...sibilando respirat ac multiplicibus convulsionibus agitur. Tandem excitatio minuitur et altus sequitur somnus; miser aegrotus immotus iacet...Post certum tempus...nihil eorum, quae durante morbo acciderint, recordatur”. – dec. c. Lopez-Illana z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI p. 13, s. 692.*

⁸ *Epilepsia minor, seu absentia, seu parvum malum, est convulsio vel parvus accessus, vel conscientiae privatio tantum per breve tempus, frequenter vel plerumque, per punctum temporis nimium saepe, et restauratio est confestim aut proxima. Revera durante accessu conscientia tollitur, postquam cassaverit aliquatenus confusa manet atque eorum que acciderunt durante parvo accessu repente expergefactus nihil recordatur. – dec. c. Lopez-Illana z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI p. 13, s. 692.*

⁹ *Epilepsia temporalis; epilepsia jacksoniana; status crepuscularis; epilepsia abortiva. c. Lopez-Illana, dec. z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., LXXXVI p. 15, s. 693.*

W stanie konwulsyjnym epileptycy w pewnych przypadkach zachowują świadomość w stopniu minimalnym, lecz to nie pozwala na wyrażenie przez nich zgody małżeńskiej, gdyż prawo domaga się dostatecznego używania rozumu przez kontrahenta, proporcjonalnego do wyrażenia zgody małżeńskiej. Kontrahent dotknięty taką przyczyną nie jest w stanie krytycznie ocenić praw i obowiązków, o których mówi kan. 1095 n.2.

Wspomniane sentencje c. Lopez-Illana oraz c. Lanversin kładą szczególny nacisk na niezdolność konsensualną kontrahenta-epileptyka, istniejącą wskutek poważnej choroby mózgu, która ogranicza lub powoduje utratę świadomości¹⁰. W tej kwestii Mattheus a Coronata twierdzi, że podczas stanu tzw. remisji choroby niektórzy epileptycy są sprawni umysłowo, lecz niektórzy z powodu częstotliwości i nasilenia ataków stają się na tyle niesprawni na umyśle i sfrustrowani, tak że nie są zdolni nawet do najprostszych czynności, a więc nie są zdolni wyrazić zgody na małżeństwo oraz dokonać krytycznego osądu o prawach i obowiązkach małżeńskich¹¹.

Psychopatia epileptyczna, również w okresach remisji choroby, jeśli będzie charakteryzować się wielkim stopniem ciężkości, może znacznie ograniczyć zarówno wolność wyboru, jak i ocenę krytyczną, zwłaszcza gdy stwierdzi się, że kontrahent w zaawansowanej psychozie epileptycznej wyrażał zgodę na małżeństwo¹².

¹⁰ Dec. c. Lanversin z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII p. 6, s. 169.

¹¹ *Qui epilepsia laborat certe validum praestare consensum non potest inter accessus convulsivos vel aequivalentes, quia suorum actuum tunc dominus non est. Utrum id possit extra accessus, quaestio in singulis casibus examini subiicienda est. Epileptici enim, qui recidivos patiuntur excessus, in intervallis non sanati dicendi sunt, licet aliter videantur. Attamen tempore remissionis alii usum habent rationis et sanae mentis sunt, lii vero ob accessus frequentes et graves ita debiles fiunt et irritabiles ut mens impediatur a propriis actibus agendis.* c. Lopez-Illana, dec. z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI p. 20, s. 695.

¹² *Psychopathia, vero, epileptica est abnormitas personalitatis, cuius symptomata praecipua haec ab auctoribus describuntur: lentitudo mentis, nimia perseverantia in cogitando et loquendo, obnubilatio conscientiae, se ipsum amans, labilitas affectionum, irritabilitas, delimitatio ambitus attentionis, exaggerata religiositas, abormitas in motibus faciei et gesticulationibus* – c. Lopez-Illana, dec. z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI p. 21, s. 696 – Psychopatia epileptyczna jest zaburzeniem osobowości, którego główne objawy opisane są następująco: „ospałość umysłu, przesadna uporczywość w myśleniu i mówieniu, zaćmienie osobowości, narcyzm, niestałość w afektach, rozdrażnienie, ograniczenie w podzielności uwagi, przesadna religijność, zaburzenia mimiki twarzy i gestykulacji. O psychopatii epileptycznej mowa jest także w wyroku – dec. c. Lanversin z dn. 5 marca 1996r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII p. 7, s. 170: *Psychopathia autem epileptica est abnormitas personalitatis quae ab aliquibus Auctoribus putatur dignosci posse: egocentrismo, hostilitate, morositate, rigiditate ac insolita perseverantia in iudiciis ferendis patefaciendisque, exegeratis manifestationibus religiositatis, generali mentis lentitudine, necnon ab aliqua sic dicta „viscositate” in modo sese gerendi infirmi relate ad alios.* – Psychopatia epileptyczna jest zaburzeniem osobowości, które może być zdiagnozowane, według niektórych autorów, na podstawie takich objawów jak egocentryzm, wrogie nastawienie, zawziętość, uporczywe przekonanie o słuszności swych sądów, przesadna religijność, ospałość umysłu. Tak więc o epilepsji świadczy nie tylko tzw. lepkość w sposobie zachowania się wobec ludzi.

2.2. Epilepsja a niezdolność konsensualna przedmiotowa (kan. 1095 n. 3)

Omawiając niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich myślimy o takim stanie epileptyka, który w wyniku długotrwałych ataków choroby, przed atakami lub po nich prowadzi do wyniszczenia umysłu, zaburzeń epileptycznych, skutkiem których jest niezdolność do funkcjonowania w małżeństwie. Niemal we wszystkich przypadkach epilepsja niszczy psychikę nie tylko w trakcie ataków, lecz także w odstępach pomiędzy nimi¹³.

Nieprawidłowość natury psychicznej głęboko związana z epilepsją została określona jako psychopatia epileptyczna. Przy tego typu zaburzeniach nie może pozostać nienaruszona zdolność intelektualna i proces rozeznania oceniającego. Dodatkowo mogą się uaktywnić również objawy chwiejności emocjonalnej, gniewu, rozdrażnienia, skłonność do przemocy, egocentryzm lub skrajnie niska samoocena, uporczywa hipochondria, wyjałowienie z uczuć, nadmierna religijność, uporczywe trwanie we własnym zdaniu, nadmierne przywiązanie do ludzi, przedmiotów. Objawy takie jak: ospałość umysłu, zaćmienie świadomości, narcyzm, niestałość w afektach, zakłócają także relacje międzyludzkie, wpływają na życie małżeńskie¹⁴.

Osoba, która cierpi na epileptyczne zaburzenia osobowości, może być niezdolna do wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich, lecz aby to określić, trzeba odwołać się kryteriów prawnych kan. 1095 n.3. Przyczyna psychiczna niewątpliwie musi mieć odniesienie do niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Cierpiący na epilepsję, nawet na jej ciężki rodzaj, może używać leków w odpowiednich dawkach, co zatrzymuje postępy choroby, łagodzi objawy i zwykle epileptyk może w tym stanie normalnie funkcjonować w małżeństwie¹⁵. Należy brać także pod uwagę możliwość korzystania przez epileptyka z psychoterapii, co zwiększy jego świadomość, łagodzi lęki, i wypukła mocne strony osobowości.

Trzeba zwrócić również uwagę, że zaburzenie epileptyczne ujawnia się po wielu latach, a jego objawami są melancholia, pogorszenie pamięci, niespójności w myśleniu, halucynacje¹⁶.

Wśród obowiązków, których nie jest w stanie podjąć epileptyk w jurysprudencji wymienia się dotyczący *bonum coniugum*, a mający związek z uszkodzeniem mózgu, zaniku popędu seksualnego, a tym samym zdolności do współżycia seksualnego¹⁷. Następstwa w osobowości, powstałe w wyniku psychozy epileptycznej wpływają przede wszystkim na nawiązanie i stworzenie trwałej wspólnoty małżeńskiej.

¹³ Dec. c. Lanversin z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII p. 5, s. 169; dec. c. Bruno z dn. 27 marca 1992 r., R.R.Dec., vol. LXXXIV p. 4, s. 153.

¹⁴ Dec. c. Bruno z dn. 27 marac 1992 r., R.R.Dec., vol. LXXXIV p. 5, s. 154; dec. c. Lanversin z dn. 05 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII p. 6, s. 169; dec. c. Lopez-Illana z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI p. 21, s. 696.

¹⁵ Zob. tamże.

¹⁶ Dec. c. Lopez-Illana z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI p. 21, s. 696.

¹⁷ Dec. c. Lanversin z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII p. 8, s. 170.

3. Środki dowodowe w ocenie wpływu epilepsji na ważność małżeństwa

3.1. Biegli

Ponieważ epilepsja jest zaburzeniem mózgu powodującym następstwa psychiczne, z natury rzeczy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa powinien uczestniczyć biegły wykwalifikowany w dziedzinie. Kwalifikację biegłego ocenia sędzia. Biegły wyciąga swoje wnioski z akt sprawy i z przesłuchania chorego. Dokonuje oceny stopnia jego zaburzenia, a także diagnozuje stan umysłu chorego po zawarciu małżeństwa, by można było ocenić zdolność do pełnienia obowiązków małżeńskich¹⁸.

W tym procesie sędzia posługuje się biegłymi *ex officio*, ale ponieważ epilepsja podlega czasami bardzo długiemu procesowi leczenia, korzysta również z biegłych powołanych przez strony oraz z opinii medycznej pochodzącej z czasu procesowo niepodejrzanego.

Sędzia, w oparciu o wnioski biegłego, formułuje swój wyrok, uzasadniając, które z warunków biegłego przyjmuje, a które wyklucza.

3.2. Świadkowie

Jak w każdym procesie kanonicznym wielkie znaczenie mają świadkowie. Do złożenia zeznań powołane powinny być osoby, które świadczyły opiekę choremu na epilepsję (świadkowie *ex visu*) i są w stanie opisać z własnych obserwacji sposób zachowania chorego. Należy zachować ostrożność w przesłuchaniach świadków z kręgu rodziny chorego, ze względu na ich powiązania z nim, gdyż mogą oni być stronniczy¹⁹.

3.3. Ocena materiału dowodowego

Pierwszą kwestią, którą należy poruszyć w temacie oceny sędziowskiej materiału dowodowego jest konieczność dokładnego zbadania i określenia przyczyny psychicznej u strony dotkniętej *incapacitas*. Chodzi mianowicie o odróżnienie psychozy epileptycznej od schizofrenii. Zdania w tej materii są podzielone. Niektórzy badacze tematu twierdzą, że u epileptyków, w związku z ich chorobą, psychoza epileptyczna przeważa nad psychozą o symptomach epileptycznych czy paranoicznych. Inni natomiast uznają tezę o pierwszeństwie psychozy schizofrenicznej nad epilepsją z symptomami typowo epileptycznymi. W takim przypadku konieczne jest zadanie biegłemu pytania

¹⁸ Dec. c. Lanversin z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII p. 10, s. 171.

¹⁹ Dec. c. Lanversin z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII p. 10, s. 172.

dotyczącego typu psychozy występującej w konkretnej sprawie małżeńskiej, ponieważ może zmienić to stan faktyczny prowadzonej sprawy²⁰.

Według tego, co wcześniej wykazano, istnieje psychopatologia epileptyczna, która posiada charakterystyczne objawy. Nie wyklucza to możliwości wystąpienia u epileptyka również psychozy schizofrenicznej, która będzie powodować jego niezdolność konsensualną do wyrażenia zgody małżeńskiej. Jurysprudencja odwołuje się do D. De Caro, który twierdzi, że pomiędzy psychozą epileptyczną a psychozą schizofreniczną istnieje pewna różnica, chociaż niewątpliwie stany epilepsji typu *parvum* i *magnum* mogą występować szczególnie w schizofreniach katatonicznych²¹.

Inną kwestią dowodową wskazującą na ostrożność w orzekaniu nieważności małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jest zwrócenie uwagi na to, aby w ocenie wpływu przyczyny psychicznej nie bazować jedynie na negatywnych cechach charakteru epileptyka, konfliktach małżeńskich czy interpersonalnych. Orzekając o niezdolności trzeba ocenić niechęć małżonków do wzajemnego porozumienia, inne przyczyny rozkładu małżeństwa, które zaistniały w jego trakcie. Sam fakt wystąpienia epilepsji czy psychozy epileptycznej jest tylko przyczyną psychiczną, która niekoniecznie musi powodować poważną niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Trzeba zbadać, czy epilepsja rzeczywiście powoduje niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich oraz wnikliwie ocenić opinię biegłych. Jeżeli sędzia na podstawie akt i postępowania dowodowego *ex probatis* nie jest w stanie ustalić ciężkości, powinien opowiedzieć się za ważnością małżeństwa²².

Zakończenie

Epilepsja jest złożoną i tajemniczą chorobą. W medycynie podkreśla się, że nie ma jednoznacznej definicji padaczki, a do jej opisu używa się wielu terminów. Szacuje się, że na padaczkę cierpi ok. 1% populacji.

W doktrynie stosuje się pewne kryteria, które są pomocne w sprawach małżeńskich rozpatrywanych z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, gdzie przyczyną psychiczną jest padaczka. Kryteria te wyznaczają stopień nasilenia epilepsji, mianowicie – charakter, intensywność i częstotliwość ataków, typ i stopień zaburzenia oraz wiek chorego w początkach choroby²³. Ataki epileptyczne, zarówno w przypadku *magnum malum*, jak i *parvum malum*, wpływają na psychikę chorego, który może znaleźć się w stanie tzw.

²⁰ Dec. c. Lopez-Illana z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI p. 21, s. 695.

²¹ *Inter morbum, tamen, comitalem seu epilepsiam et psychosim schizofrenicam quodpiam habetur contrapositum, licet haud dubie crises morbi comitalis mali adsint in schizofrenicis et praecipue in catatonicis.* – Dec. c. Lopez-Illana z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI p. 21, s. 695.

²² Dec. c. Bruno z dn. 27 marca 1992 r., R.R.Dec., vol. LXXXIV p. 5, s. 154.

²³ Dec. c. Lefebvre z dn. 30 marca 1968 r., R.R.Dec., vol. LX n. 3, s. 272.

międzykrytycznym, określanym mianem psychopatii epileptycznej²⁴. Psychoza ta powoduje lęki, okresową amnezję, nieład myśli, halucynacje, a nawet pewne objawy charakterystyczne dla schizofrenii²⁵.

Jak podkreśla się w wyrokach rotalnych, u epileptyka niekoniecznie muszą wystąpić zaburzenia osobowości, mogące stanowić źródło *incapacitas*. Nie każdy chory z zaburzeniami osobowości wywołanymi przez epilepsję jest niezdolny do zawarcia trwałego węzła małżeńskiego. *Criterion decisionis* stanowić będzie w tym przypadku opinia biegłego wyspecjalizowanego w dziedzinie oraz ocena sędziowska stanu sprawy.

Bez wątpienia, w wyniku długotrwałych, wyniszczających układ nerwowy i pozbawiających samokontroli ataków choroby lub w okresach poprzedzających i następujących po tych atakach, epileptycy nie są zdolni do normalnego funkcjonowania. Działanie ich sfery intelektualno-wolitywnej jest zaburzone. Więż małżeńska nie jest w stanie utrzymać się w takich okolicznościach²⁶.

Cechy osobowości epileptyka, takie jak: skłonność do niepohamowanego gniewu, impulsywność, gwałtowność, wybuchowość, nerwica, egocentryzm, wrogość i zawziętość, z pewnością nie wpływają pozytywnie na budowanie wspólnoty małżeńskiej. Trudno jest jednak zdefiniować, jak kształtują się relacje między epilepsją a psychozą epileptyczną (czyli zaburzeniami osobowości wywołanymi przez epilepsję). Wydaje się, że ustalenie tej relacji jest niezwykle ważne, sama bowiem przyczyna psychiczna, jaką jest epilepsja, nie czyni jeszcze kontrahenta niezdolnym do zawarcia małżeństwa, ale musi mieć swoje odniesienie do kwestii podjęcia obowiązków małżeńskich. Związek przyczynowo-zależnościowy pomiędzy epilepsją, psychozą epileptyczną a istotnymi obowiązkami małżeńskimi zawsze ujawni się w konkretnej sprawie małżeńskiej. W jego określeniu bardzo ważną rolę odegra biegły. Jednak to do sędziego, jako *peritus peritorum*, będzie należała ostateczna ocena i walutacja teje opinii.

Literatura

- Bilikiewicz, A. 1998. *Psychiatria*, Warszawa.
Dec. c. Bruno z dn. 27 marca 1992 r., R.R.Dec., vol. LXXXIV.
Dec. c. Defilippi z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII.
Dec. c. Lanversin z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII.
Dec. c. Lefebvre z dn. 30 marca 1968 r., R.R.Dec., vol. LX.
Dec. c. Lopez-Illana z dn. 14 grudnia 1994 r., R.R.Dec., vol. LXXXVI.
Jarosz, M., Cwynar, S. 1983. *Podstawy psychiatrii*. Warszawa.
Jurewicz, O. 1999. *Słownik grecko-polski*, Warszawa.
Walsh, J. 2000. *Neuropsychologia kliniczna*, Warszawa.

²⁴ Dec. c. Defilippi z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII.

²⁵ Dec. c. Lanversin z dn. 5 marca 1996 r., R.R.Dec., vol. LXXXVIII.

²⁶ Dec. c. Bruno z dn. 27 marca 1992 r., R.R.Dec., vol. LXXXIV.

L'epilessia – eventuale motivo di nullità del matrimonio nella giurisprudenza rotale

Riassunto

L'epilessia è una malattia complessa e nascosta. Nella medicina si sottolinea che non esiste un solo significato di epilessia ma che si usano molti termini per descriverla. Si stima che di questa malattia soffra l'1% della popolazione. Nella dottrina si usano dei criteri che aiutano, nei casi di cause matrimoniali, a capire i motivi che impediscono lo svolgimento dei doveri matrimoniali, il motivo psichico è proprio l'epilessia. Questi criteri segnano il grado di epilessia e cioè indicano il carattere, l'intensità, la frequenza degli attacchi, il tipo e il grado del disturbo e anche l'età del malato all' inizio della malattia. Gli attacchi di epilessia, nei casi di *magnum malum* e *parvum malum*, hanno influenza sulla psiche del malato, il quale non può trovarsi nello stato intercritico definito come *psicopatia epilettica*. Questa *psicopatia* provoca *paure*, *temporanea amnesia*, *disordine del pensiero*, *allucinazioni* e anche qualche segno di *schizofrenia*. Com'è sottolineato nelle sentenze della Rota Romana, in un epilettico non sempre ci sono segni di disturbi della personalità anche se essi poi possono essere fonte di un' *incapacità*. Non tutti i malati con disturbi di personalità provocati da epilessia sono incapaci di proseguire nel vincolo matrimoniale. *Criterium decisionis* è stabilito da un perito specializzato in questo campo e dal giudizio del tribunale. Senza dubbio, per colpa della durata e della devastazione del sistema nervoso, della mancanza di autocontrollo degli attacchi della malattia e anche nei periodi antistanti e dopo gli attacchi, gli epilettici non sono capaci di una normale funzionalità. La loro sfera intellettuale e la loro volontà sono disturbate. Il vincolo matrimoniale non ha probabilità di sopravvivenza in queste condizioni. Le caratteristiche della personalità dell' epilettico, come la tendenza all' *incontrollabile rabbia*, l' *impulsività*, la *violenza*, l' *aggressività*, il *nervosismo*, l' *egocentrismo*, l' *ostilità* e l' *accanimento*, senz'altro non hanno un' influenza positiva sul vincolo matrimoniale. E' difficile definire come si forma la relazione tra l' epilessia e la *psicopatia epilettica* (cioè il disturbo di personalità provocato dalla epilessia). Sembra però che questa relazione è molto importante da stabilire, siccome l'epilessia, solo come motivo psichico, non impedisce al contraente di sposarsi ma egli coscientemente deve prendere una posizione sui suoi doveri matrimoniali. Il legame tra motivo-dipendenza, tra epilessia, la *psicopatia epilettica* e i doveri matrimoniali si manifesterà nel caso concreto di causa matrimoniale.